

Tatort Kalkriese

Hoe de Hermannsslag verdween uit het Teutoburger Wald

Achtergrond - 1 december 2005

Het plaatsje Kalkriese in Nedersaksen profileert zich als de locatie waar de beroemde *Hermannsschlacht* moet hebben plaatsgevonden. In 9 na Christus werd daar de opmars van de Romeinen gestuit door de Germanen onder leiding van Arminius. De slag werd in de negentiende eeuw nog met een groot monument herdacht in het Teutoburger Wald. Tegenwoordig is men daar echter blij dat Kalkriese die taak heeft overgenomen.

Kalkriese is een gehucht gelegen in het heuvelland boven Osnabrück, zo'n zeventig kilometer ten oosten van de Nederlandse grens bij Denekamp. Even buiten het dorpje tussen Venne (bekend van zijn wafelmuseum) en Bramsche ligt het park waar tweeduizend jaar geleden Arminius' Germaanse leger de Romeinen in de pan hakte. Naar verluidt.

Groot grasveld

Aan het park zelf is dat niet te zien, zeker niet in de sneeuw. Een groot grasveld, omgeven door bos. Op de grond liggen her en der metalen platen, die de bezoekers uitleg geven over het stuk natuur dat voor hen ligt uitgespreid. Dáár vielen de Romeinen aan. Dáár sprongen de Germanen uit de bosjes. Het bijbehorende museum herbergt wat hier in de loop de jaren uit de grond is gehaald. Dat zijn vooral veel muntjes, maar ook speerpunten, sieraden en gebruiksvoorwerpen.

Allemaal Romeins en stuk voor stuk bewijsmateriaal dat de Hermannsslag hier moet hebben plaatsgevonden, zo wil ongeveer elk bijschrift de bezoekers doen geloven. Juist dat hameren op die plek maakt de bezoeker sceptisch. Dat zou toch niet nodig hoeven zijn, als het bewijsmateriaal zo overtuigend is?

Hermannsdenkmal

Het is duidelijk dat het museum Kalkriese daarmee poogt zich te onderscheiden van het tachtig kilometer zuidwestelijk gelegen *Hermannsdenkmal* zijn, midden in het Teutoburger Wald. In 1875, net na de oprichting van de Duitse staat, werd hier een imposant monument opgericht voor Arminius - in goed Duits: Hermann - bevrijder der Germanen. De Slag van het Teutoburger Wald verwerd daar tot de

ontstaansmythe van het Duitse rijk.

In deze bossen, zo ging het verhaal, werd de Romeinse opperbevelhebber van de Germaanse gebieden Varus in een hinderlaag gelokt. De Germaan Arminius, opgegroeid en als soldaat opgeleid in Rome, speelde daarbij een dubbelspel. Behorend tot het gevolg van Varus, wist hij zijn legerleider over te halen tijdens een mars door het Duitse land een omweg te maken door het Teutoburger Wald. Daar werd het Romeinse leger opgewacht door de Germanen - en uiteindelijk verslagen.

Vergetelheid

Arminius' roem duurde niet eeuwig. Tien jaar na zijn overwinning, in 19 na Christus, werd hij zelf slachtoffer van een complot en vermoord door een familielid. Daarna werd hij vergeten. Ook de Slag van het Teutoburger Wald raakte de daaropvolgende eeuwen in de vergetelheid.

Pas in de zestiende eeuw dook zijn naam weer op, toen de 'Annalen' van Tacitus werden herontdekt. Daarin beschreef de Romeinse geschiedschrijver Arminius als "bevrijder van Germania". Die tekst werd in de Duitse landen geïntroduceerd, met een Arminius-cultus tot gevolg. Daarbij werd zijn naam verbasterd tot Hermann.

In de negentiende eeuw bereikte de mythologisering van Hermann een hoogtepunt. Met het metershoge standbeeld op de Teutberg, waar op basis van aanwijzingen bij Tacitus de slag werd gesitueerd, eerde de jonge Duitse staat zijn oervader. In de jaren dertig van de twintigste eeuw werd de plek eveneens een geliefd nationaal-socialistisch oord, waar de man vereerd werd die het land bevrijdde van de Romeinse veroveraar. De verbinding met de nazi-ideologie is natuurlijk niet ver te zoeken.

Daarmee werd het monument, zoals met zoveel Duitse uitingen van nationalisme gebeurde, voorgoed besmet. Zo ongunstig was het daarom niet dat de Teutberg aan het eind van de twintigste eeuw zijn historische grondslag verloor, doordat de Hermannsslag langzaam maar zeker werd verplaatst naar Kalkriese. Integendeel.

Meer muntjes

De beroemde historicus Theodor Mommsen had eind negentiende eeuw reeds zijn bedenkingen geuit bij het Teutoburger Wald als locatie van de antieke slag. Op basis van Romeinse munten wees hij destijds al naar Kalkriese. Aan die suggestie werd een eeuw later, in 1988, gehoor gegeven. Een Engelse hobbyarcheoloog ging met zijn metaaldetector aan de slag en vond meer muntjes in de aarde bij Kalkriese.

Toen een professionele archeologenploeg vervolgens het een na het andere stuk Romeins ijzer naar boven wist te halen, werd Kalkriese steeds aannemelijker geacht als juiste locatie van de slag. Zeker omdat het landschap zich uitstekend leent voor de hinderlaag waarin Varus zou zijn gelokt. Het gebied vormt een relatief nauwe pas tussen de Kalkrieser berg en een noordelijker gelegen moerasland.

Tatort

Tegenwoordig profileert het *Hermannsdenkmal* zich vooral als toeristische trekpleister vanwege zijn schitterende bosrijke omgeving, ideaal voor wandelaars en natuurliefhebbers. Elke connotatie met het verleden wordt overgelaten aan Kalkriese, dat volop de kans krijgt zich te profileren als de historische *Tatort* van de slag.

Die status wordt uiteraard hartelijk omarmd, maar dat neemt niet weg dat het Hermannsdenkmal in zijn nadrukkelijke afwezigheid in Kalkriese overal onderhuids aanwezig blijft. Zo kom je de naam Hermannslag of Slag van het Teutoburger Wald in Nedersaksen nergens tegen. Hier wordt Arminius' hinderlaag consequent de Varusslag genoemd, naar de verliezer van de strijd.

De uitkijktoren, die deel uitmaakt van het museum, verwijst eenduidig naar het beeld van Hermann. Het "minimalistische" bouwwerk is opgetrokken uit roestende stalen platen en ontbeert elke vorm van versiering. Daarmee vormt het een overduidelijk reactie op het protserige monument in het Teutoburger Wald, alsof het de bezoekers wil zeggen: wees gerust, wij hebben niks van doen met nationalisme. Het maakt het uitzicht daarboven er niet minder op.

Denkmal

Beide locaties vormen daarmee een interessante dwarsdoorsnede uit de Duitse geschiedenis – zeker in combinatie met elkaar. Ze vertellen misschien nog wel meer over Duitslands meer recente geschiedenis dan over een slag die tweeduizend jaar geleden plaatsvond. Dat doen ze bovendien bewust. Niet voor niets prijkt bij de ingang van het museum in Kalkriese een poster met het *Hermannsdenkmal* en de woorden: “Denkmal drüber nach!”.

Pim Huijnen is redacteur van het Duitslandweb.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/3746/tatort-kalkriese>